

PRETHODNA SAOPŠTENJA

**POLIMORFIZAM NASILNOG OŠTEĆENJA ZDRAVLJA U
RATNIM I/ILI VANREDNIM OKOLNOSTIMA I
TEŠKOĆE EKSPERTIZNOG POSTUPKA**

Dragiša POPOVIĆ

Zavod za sudsku medicinu Kliničkog centra u Novom Sadu

Različitošću poimanja vanrednih i/ili ratnih stanja i višestrukost načina narušavanja zdravlja i/ili uništavanja života u mnogome otežavaju medicinsku i ekspertiznu delatnost.

Analizom ekspertiznog materijala Zavoda za sudsku medicinu u Novom Sadu u periodu 1991/2000. god. (335 slučajeva smrtno stradalih u vanrednim ili ratnim okolnostima) i praćenja dostupnih podataka o radu drugih institucija i veštaka u vezi sa ovom problematikom, može se zaključiti da se nalazi i mišljenja veštaka mogu svesti pretežno na analizu medicinsko-bioloških činjenica, vrste i uzroka povreda, ali ne i postanka tog nasilnog oštećenja zdravlja ili uništenja života.

Ključne reči: nasilje, vanredna i/ili ratna stanja, ekspertiza, problemi

Uvod

Vanredna stanja, bez obzira na poreklo, sama po sebi dovode do opštih poremećaja među ljudima i u samim ljudima. Globalno gledano, poreklo vanrednog stanja može biti od prirode (zemljotresi, poplave i druge elementarne nepogode) ili od ljudi, što ima brojne modalitete (pobune, građanski ratovi različitog povoda i motiva, ratovi, napadi i drugi oblici agresije ili odbrane među državama i narodima).

Sva ova stanja relativiziraju praktično sve norme egzistencije i koegzistencije čoveka, ljudi i naroda, što ima neslućene reperkusije na sve oblike nadgradnje i života čoveka.

Sve vanredne okolnosti, a ratne pogotovo, mogu usloviti izuzetan polimorfizam oštećenja zdravlja. Naime, u ovakvim okolnostima mogući su veoma različiti uzroci nastanka povreda i/ili smrti (mehanički, fizički, hemijski, biološki ili pak kombinovani), a isto tako i njihovo poreklo može biti različito (namerno, slučajno, zločinačko), pri čemu i poreklo može imati pluralizam modaliteta.

Radi ilustracije uslozljavanja i otežavanja medicinske i ekspertizne delatnosti u vanrednim i/ili ratnim uslovima navode se samo neka iskustva na ekspertiznom materijalu Zavoda za sudsku medicinu u periodu od 1991. do 2000.

Materijal i rezultati

Tabela 1. Struktura povreda smrtno stradalih na ratištu (1991 -1992)

Strelne rane raznih kalibara	84
Strelne + eksplozivne	8
Strelne + mehaničke	7
Eksplozivne	89
Fizičke povrede	1
Prirodna smrt	1
Ukupno	190

Sa medicinskog aspekta može se konstatovati da su dominantne eksplozivne, zatim strelne i kombinovane povrede. Ovakav nalaz, uz činjenicu daje obično zahvaćeno više organa i tkiva uz iskrvavljenje, ukazuje na potrebe dogradnje medicinske doktrine u ratnim uslovima (tabela 1).

Nedostatak podataka o okolnostima slučaja (naredbe nisu sadržale podatke) otežavao je određivanje karaktera smrti (ubistvo, zades, samoubistvo, civilna žrtva ili drugi korišteni termini).

Tabela 2. Struktura smrtno povređenih koji su bolnički lečeni

Strelne rane		8
Eksplozivne rane		3
Operisani		11
Uzrok smrti:	CNS	5
	iskrvarenje	4
	pneumonija	2
Ukupno		11

Kod ovih slučajeva dominantne su bile strelne rane, u svim slučajevima su primenjeni operativni zahvati, a dominantni uzrok smrti je bio oštećenje CNS-a kombinovan sa iskrvavljenjem (tabela 2).

Tabela 3. Struktura povreda kod leševa izvađenih iz Save i Dunava (1991-1993)

	strelne	utopljenje	lupina	sekotine	tupina+sekotina	tupina+strelne
1991	15	0	1	1	0	11
1992	32	31	2	0	4	7
1993	4	16	3	2	0	0
Ukupno	51	47	6	3	4	18

Povrede kod ovih slučajeva su dominantno strelne rane ili pak druge mehaničke i/ili kombinovane strelne povrede, a retko samo asfiktične (tabela 3).

Tabela 4. Struktura stradalih u odnosu na identitet (Sava-Dunav)

Prethodna pozitivna identifikacija	28
Kasnije identifikovani	17
Neidentifikovani	84
Ukupno	129

Tabela 5. Procenjena životna dob stradalih u godinama (Sava-Dunav)

	do 10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61 i vise
1991	0	0	7	8	3	4	0
1992	2	3	19	11	10	8	12
1993	2	1	2	3	2	6	3
Ukupno	4	4	22	22	15	18	15

Tabela 6. Procenjena dužina boravka leševa u vodi u daniima (Sava-Dunav)

	do 5	6-15	16-30	31-60	61 i više	neutvrđeno
1991	0	15	7	4	2	0
1992	3	11	10	14	8	14
1993	1	10	4	0	0	5
Ukupno	4	36	21	18	10	19

Tabela 7. Struktura povreda u odnosu na orade i mehanizam povređivanja

	strelne rane	utopljenje	tupina	sekotine i ubodine	tupina sa sekotinom i ubodinom	tupina sa ustrelinom
1991	15	0	1	1	0	11
1992	32	31	2	0	4	7
1993	4	1	3	2	0	0
Ukupno	51	47	6	3	4	18

Tabela 8. Distribucija ustrelina po delovima tela (Sava-Dunav)

deo tela	1991	1992	1993
Glava i vrat	23	17	2
Grudni koš	4	18	2
Trbuh i karlica	1	11	0
Ekstremiteti	2	1	0
Dva i vise	4	8	0
Ukupno	26	32	4

Kod ovih slučajeva, i pored posebno preduzetih ekspertiznih postupaka, najteže je bilo pitanje identifikacije i određivanje porekla nasilja (tabela 4,5,6,7,8).

Posebne okolnosti i ratno stanje sami po sebi nametnuli su nove ekspertizne zahteve i složenije postupke.

Opšta karakteristika naredbi od nadležnih organa bila je daje u njima naznačeno samo vreme i mesto nalaženja kadavera, ređe identitet, što je, uz prekid komunikacija i mogućnost razmena informacija, te proveru podataka, otežalo identifikacione postupke.

Pogotovo je bilo otežano opredeljenje porekla i karaktera povređivanja i statusa žrtava (žrtve su najčešće bile obučene u civilno odelo, mada je određen broj bio samo u donjem vešu ili bez ičega).

Ove činjenice same po sebi objašnjavaju težinu ekspertiznog postupka i nužnu uzdržanost u opredeljenju pravnih pitanja za ove vrste nasilne smrti.

Povrede u pet smrtnih slučajeva stradalih za vreme NATO agresije su praktično imale svojstva eksplozivnih povreda, bilo direktnim ili indirektnim dejstvom.

Ovde nisu obuhvaćeni drugi vidovi oštećenja zdravlja, počev od psihičko-emocionalnog do fizičko-hemijskog.

Diskusija

Od Homera do danas zabeleženi su brojni sukobi, ratovi i nasilja, širih razmera i različitih vidova. Svi oni su dobij ali različite odrednice po načinu vođenja, motivima i/ili pak po dragim obeležjima, i deljeni su na:

- opšte i lokalne;
- osvajačke i odbrambene;
- verske i etničke;
- ekonomske i političke;
- kulturne i jezičke;
- sukobe unutar jedne države i naroda (građanski ratovi različitog modaliteta ili motiva) i niz dragih naziva za ratne sukobe.

Napredak nauke, tehnike i tehnologije i njihova upotreba i zloupotreba stvorila je mogućnost da sukobi i nasilja u tim sukobima nad ljudima postanu složenija, sve do globalnog i institucionalnog nasilja, a ne samo individualnog. Isto tako, modalitete nasilja čovek je proširio od fizičkog i na hemijsko-biološko; — psihičko-emocionalno; - ekonomsko-političko; pravno-moralno; i na sve vidove ljudske nadgradnje, čime je i ljudsku patnju učinio složenijom, masovnijom, težom i dugotrajnijom.

Sve do 1945. godine, odnosno do upotrebe nuklearnog oružja, i rat je mogao imati nekog i nekakvog viteštva, hrabrosti, junaštva i čojstva. Međutim, uvođenjem nuklearnog oružja, bioloških, fizičkih, hemijskih i dragih sredstava i vidova ratovanja, pri čemu se uništavaju ne samo vojna sila

i vojna sredstva, nego i ceo narod i njegova pokolenja, ubija i priroda u celini; to onda, očigledno, nije samo rat, nije samo genocid, nije samo iskapanje, to je bezumlje sa katastrofalnim posledicama za čoveka i prirodu. U ovakvim stanjima (sukobima) relativiziraju se sve do sada izgrađene norme neophodne za egzistenciju i koegzistenciju ljudi. Naime, relativizira se pravo na život, slobodu, jezik, kulturu, tradiciju, religiju; relativiziraju se sve konvencije Ujedinjenih nacija; relativizira se humanost, pravo i moral. Ako se svemu ovome doda i upotreba izraza: "Rat iz humanitarnih motiva", "Rat iz dobročinstva", "Rat iz viših i za više ciljeve", i dr. ili, se pak, ljudske žrtve nazivaju "kolateralnom štetom", onda je jasno daje sve to licemerje, kontradikcija pravu, moralu i humanosti. To je pravo i moral jačeg, sile, politike i njihove humanosti.

O svim ovim pitanjima i njihovom kauzalitetu mnogo više su kompetentni sociolozi, pravnici, filozofi, istoričari, političari i drugi analitičari koji se bave opštim i posebnim društvenim pitanjima.

Naravno da ovakva globalna i individualna stradanja imaju reperkusija i na medicinu, njenu delatnost u celini i sudsku medicinu posebno.

Svaka inovacija u ratnim sukobima uslovljavala je dogradnju medicinske doktrine u ratnim uslovima, odnosno u rešavanju i zbrinjavanju povredjenih. U globalnom sagledavanju povreda *zapaža* se prevalencija eksplozivnih nad strelnim ranama, što, praćeno povredom više sistema, odnosno organa, i opsežnim krvavljenjima, nameće potrebu što hitnije medicinske pomoći, sprečavanje krvavljenja i uspostavljanje vitalnih funkcija.

U ekspertiznim radnjama, vezanim za ratne sukobe, složenost postupaka i metodologija je višestruka, bilo da se radi o živima ili mrtvima. Naime, zbog poremećaja odnosa među ljudima, nedostatka informacija, komunikacija, mogućnosti provere podataka, analize lica mesta, zatim suprotstavljenih interesa svake vrste i različitosti motiva, ekspertu su praktično nepoznati svi elementi: počev od identiteta, preko okolnosti slučaja, do sredstava i mehanizama povređivanja. Naravno da u ovakvim okolnostima veštak može da da (ukoliko za to postoje mogućnosti) medicinsko-biološke osnove za identifikaciju (pol, životna dob, osobeni znaci, antropološko-genetska svojstva, dermatoglikofiku, foto-dokumentaciju i dr.), što uz druge podatke i provere treba da omogući adekvatnu identifikaciju.

Isto tako, veštak povrede može da opredeli po uzroku (mehaničke ozlede i rane; fizičke, hemijske, bakterijske, psihičke i druge povrede) i po mehanizmu delovanja. U većini slučajeva veštak može odrediti težinu povrede, uzrok smrti i približno vreme njenog nastanka. Međutim, veštak nije u mogućnosti da se izjašnjava o karakteru smrti (ubistvo, bilo da se radi o pogibiji u ratnim dejstvima kao učesnika vojne sile, paravojne strukture, ili pak žrtva ratnih sukoba), ili je možda osuđenik ili žrtva drugog vida pravno i nepravno poznatog lišavanja života; zades (slučajna žrtva, "kolateralna šteta" ili drugi vid ako sve ovo nije zades nedefinisanog karaktera); samopovređivanje ili samoubistvo.

Psihičke, emotivne i druge oblike, neposrednog ili posrednog oštećenja zdravlja skoro da niko i ne veštači niti pak ko traži da se isto veštači, iako njihov broj nije zanemarljiv, a posledice značajne.

Zaključak

Na osnovu iskustva stečenih ekspertiznim radom u Zavodu za sudsku medicinu u Novom Sadu (335 slučajeva smrtno stradalih u vanrednim i ratnim okolnostima) i praćenja dostupnih podataka o radu drugih institucija i veštaka u vezi sa ovom problematikom može se zaključiti:

1. Vanredne okolnosti i/ili ratna stanja usložnjavaju medicinsko-ekspertizne postupke, pravne procedure i moralne kriterijume u vezi sa ekspertizama.

2. Veštak - ekspert u interesu očuvanja sudsko-medicinske doktrine, ličnog dostojanstva i morala, mora ispoljiti izuzetnu minucioznost i obzirivost, te praktično nalaz i mišljenje svoditi samo na medicinsko-biološke činjenice o vrsti i uzroku nasilnog oštećenja zdravlja, ali ne i o postanku (karakteru: ubistvo, zades, samoubistvo - zločin i dr.) istoga.

Literatura

Popović D., Drašković, D. i Budakov, B. (1994). Raspored i karakter povreda kod smrtno stradalih na ratom zahvaćenim i graničnim područjima. Acta Chirurgica Yugoslavica, Supi. 7, 1-1.

Popović, D., Tasić, M., Simić M., Budakov, B., Vuković, P., Takač, Š., Stojiljković, G. i Drasković, D. (1997). Ekspertiza na leševima iz Dunava i Save za vreme ratnog okruženja 1991-1993. godine, u: Zbornik radova V kongresa sudske medicine sa međunarodnim učešćem. Udruženje lekara sudske medicine Jugoslavije. Herceg Novi, 173-179.

POLYMORPHISME VIOLENTE DE L'ENDOMMAGEMENT DE LA SANTE DANS LES CHtCONSTANCES DE GUERRE OU EXTRAORDINAHtES ET LES DIFFICULTIES DU PROCEDE D'EXPERTISE

Dragiša POPOVIĆ

Foyer pour la medecine legale du Centre clinique de Novi Sad

Les differentes conceptions des etats de guerre ou extraoridaires et la maniere de plusieurs especes du trouble de la sante ou de la devastation des vies aggravent l'activite medicale ou l'expertise. Par l'analyse du materici de l'expertise du Foyer

pour la medecine legale de Novi Sad dans la periode de 1991 a 2000 (335 cas de mortalites dans les circonstances de guerre ou extraordinaires) et la suite des donnees accessibles sur le travail des autres institutions et des experts en relation avec ce probleme, on peut conclure que les trouvailles et les opinions des experts peuvent etre reduits a l'analyse des faits medico-biologiques, sortes et causes des blessures, mais non pas de la formation et de l'endommagement de la sante ou devastation de la vie.

Les mots des: Violence, etats de guerre ou extraordinaires, expertise, problemes

**POLYMORPHISM OF VIOLENT HEALTH DAMAGE UNDER THE
WAR AND/OR REGULAR CONDITIONS AND DIFFICULTIES OF
THE EXPERTISE PROCEDURE**

Dragiša POPOVIĆ

Institute for Forensic Medicine of the Clinic Center, Novi Sad

The differences under understanding irregular and/or war conditions in addition to many ways of health damage and/or destruction of life make the medical and expert actions very difficult. By analyzing the expertise material of the Institute for Forensic Medicine in Novi Sad, in the period from 1991 to 2000 (335 cases of deadly wounded under irregular and war conditions), and by following available data about other institutions and experts concerning these issues, it can be concluded that the findings and opinions of the experts can mainly amount to an analysis of the medical-biological facts, kinds and causes of injuries but with no possibility to analyze the generation of the violent damages done to health or of the destruction of life.

Key words: Violence, irregular and/or war condition, expertise, problems

Autor: Prof, dr sci Dragiša Popović, specijalista sudske medicine, Zavod za sudsku medicinu Kliničkog centra u Novom Sadu; kućna adresa: Novi Sad, Alekse Santića 29.

(Radje Uredništvo primilo 18. februara 2001. godine)